

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра Фінансів

РЕФЕРАТ
кваліфікаційної роботи
на здобуття освітнього ступеня магістра
зі спеціальності 072 «Фінанси, банківська справа та страхування»
за магістерською програмою професійного спрямування
«Державні та муніципальні фінанси»
на тему:
«ДЕРЖАВНИЙ БОРГ В УМОВАХ РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ»

Виконавець:
студент 2 курсу, 1 групи ЦВФН
Олішевський Олександр Іванович

(підпис)

Науковий керівник:
к. е. н., доцент
Волкова Оксана Георгіївна

(підпис)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Трансформація економічної системи України пов'язана зі здійсненням економічних, політичних, фінансових, кредитних, соціальних перетворень, а це, в свою чергу, потребує значних фінансово-кредитних ресурсів. Відсутність їх у розпорядженні держави в достатніх обсягах сприяє широкому використанню державних позик, що призводить до утворення та нагромадження державного боргу.

В умовах формування та функціонування ринкової економіки важливою складовою системи державних фінансів є державний борг. У трансформаційній економіці державні запозичення набувають характеру не лише фінансової, але і соціально-політичної проблеми. На сьогодні в Україні дефіцит державного бюджету, залучення та використання позик для його покриття призвели до значного зростання державного боргу. Великі розміри внутрішнього і зовнішнього боргу, а також, відповідно, зростання витрат на його обслуговування, обумовлюють необхідність вирішення проблеми державного боргу та пошуку шляхів удосконалення механізму управління ним, що визначає актуальність дослідження нашої теми.

На сьогодні проблемою державного боргу України є його нетипова структура, обтяжена борговими зобов'язаннями попередніх урядів країни, прийнятими на умовах правонаступництва; кредитною емісією, яку здійснюють постійно, починаючи з 90-х років; проблемами бюджетного регулювання тощо. Необхідність у додаткових коштах для покриття бюджетного дефіциту в багатьох країнах світу змушує уряди держав звертатись до додаткових джерел фінансування, таких, як кредити. Але наразі сучасний стан української фінансової кризи можна охарактеризувати як кризу надмірної заборгованості. Саме тому вирішення питань раціонального використання залучених коштів, швидких темпів зростання обсягів зовнішніх запозичень держави, удосконалення механізму управління державними зобов'язаннями повинні бути пріоритетними завданнями грошово-кредитної політики не лише України, а й кожної держави.

Метою дослідження є державний борг в умовах ринкової трансформації.

Завдання дослідження

- описати сутність державного боргу як економічної категорії;
- дослідити розміри та динаміку державного боргу України;
- проаналізувати причини та фактори, що зумовили виникнення державного боргу в умовах ринкової трансформації;
- запропонувати заходи щодо удосконалення управління державним боргом в умовах ринкової трансформації;
- обґрунтувати основні тенденції формування сучасного державного боргу України;

Об'єктом дослідження є боргові зобов'язання країни в умовах ринкової трансформації.

Предмет дослідження є економічні відносини в процесі формування державного боргу в умовах ринкової трансформації.

Методи дослідження. Методологічною основою дипломної роботи є діалектичний метод пізнання, що використовувався разом з такими загальнонауковими і спеціальними методами дослідження, як: аналіз і синтез, системний підхід, метод порівняльних характеристик і абстрагування — при з'ясуванні соціально-економічної природи державного боргу в умовах ринкової трансформації; метод експертних оцінок, статистичний метод — при дослідженні впливу державного боргу на соціально-економічний стан України; методи індукції та дедукції, моделювання й обґрунтування — при розробці заходів удосконалення управління державним боргом в умовах ринкової трансформації; графічний метод — для наукової інтерпретації результатів виконаного дослідження.

Інформаційну базу дослідження складають закони України, укази Президента України, нормативні акти Кабінету Міністрів України — в частині державного боргу в умовах ринкової трансформації, офіційні дані Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Комітету Верховної Ради України з питань державного боргу, Державного департаменту з питань адаптації законодавства Міністерства юстиції України, директиви й рекомендації інституцій ЄС, аналітичні огляди Європейського статистичного агентства, монографічні дослідження, наукові статті.

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота магістра складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (53 найменування) та 1-го додатку (7 табл. і 4 рис.). Загальний обсяг роботи становить 127 сторінок. Основний зміст викладено на 115 сторінках. Робота містить 17 таблиць, 24 рисунка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У першому розділі *«Соціально-економічна природа державного боргу в умовах ринкової трансформації»* розглянуто державний борг як економічну категорію, причини та фактори, що зумовили виникнення державного боргу, структуру державного боргу та його економічний механізм функціонування.

У другому розділі *«Вплив державного боргу на соціально-економічний стан країни»* проаналізовано економічно безпечний рівень державного боргу як фактору економічного зростання, надано оцінку ефективності управління державним боргом, розроблено економіко-математичну модель оптимізації державної заборгованості.

У третьому розділі *«Основні шляхи удосконалення управління державним боргом в умовах ринкової трансформації»* запропоновано напрямки підвищення ефективності управління державним боргом з урахування зарубіжного досвіду управління державним боргом.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити висновки, основні з яких такі:

1. Загалом державний борг як економічна категорія — це сукупність грошових відносин, за якими виникають боргові зобов'язання держави як позичальника, як

боржника або як гаранта позик іншими позичальниками. Процес отримання позик, з одного боку, дозволяє країні швидко вирішити гострі проблеми та фінансувати перспективні національні проекти, з іншого, — неефективне використання запозичень суттєво збільшує навантаження на державний бюджет майбутніх років.

2. Державний борг може впливати на економічне зростання таким чином:

- борг може виступати фактором і джерелом економічного зростання;
- борг може сприяти впровадженню у життя нововведень і цим самим зумовлює якісні зміни економічної системи;
- борг мобілізує реальний капітал і знаходить йому більш ефективне застосування;
- борг може виявитись обтяжливим від невідповідного його застосування.

3. Якщо масштаби і структура кредитних потоків сприятимуть підтриманню динамічної рівноваги грошово-кредитного ринку, відповідатимуть стратегічним цілям розвитку економіки, то запозичення стануть потужним важелем довгострокового економічного зростання. Вагомим аргументом на користь позик є те, що державне запозичення під час економічних спадів слугує цілям стабілізації економіки, бо перешкоджає спаду сукупного попиту. Позитивний вплив дефіцитно-фінансових видатків посилюється дією ефекту мультиплікатора, тобто зростання державних видатків спричинює кількаразове зростання сукупних витрат, а отже й обсягу ВВП. Якщо ж зростання зовнішнього боргу супроводжуватиметься нагромадженням дисбалансів у життєво важливих для економіки сферах, то політика запозичень може стати джерелом загострення фінансових ризиків та підвищення рівня чутливості економіки до зовнішніх шоків.

4. Основними вихідними положеннями стратегії розвитку економіки мають бути: розробка законодавчого забезпечення формування державного та гарантованого державою боргу; підвищення ролі внутрішніх державних запозичень, зокрема необхідно передбачити можливість залучення коштів фізичних осіб через випуск ощадних облігацій та сприяти розвитку внутрішнього фінансового ринку; надання переваги довгостроковому залученню позик задля уникнення пікових навантажень при погашенні державних запозичень; законодавче встановлення лімітів на обсяги позик терміном до одного року та по# зик із плаваючою відсотковою ставкою; здійснення планування державної заборгованості на часовому інтервалі у декілька років, що дозволило б приймати рішення стосовно державних запозичень скоординовано і зважено; зменшення обсягів гарантованого зовнішнього боргу та здійснення жорсткого контролю цільового використання коштів суб'єктів господарювання, отриманих під державні гарантії; переорієнтація державної боргової політики на фінансування розвитку експорт# них та високотехнологічних галузей національної економіки; вживання заходів для підвищення кредитного рейтингу боргових зобов'язань України; пошук резервів скорочення дефіциту державного бюджету України та шляхів зростання ефективності здійснення видатків, у першу чергу розробка енергетичної стратегії, яка б доз# волила зменшити залежність від імпортованих енергоносіїв, а також запровадження системи недержавного пенсійного та медичного страхування, що дозволить скоротити

бюджетні видатки. Перспективним напрямом подальших досліджень є визначення оптимального рівня боргового фінансування суспільних видатків та розробка стратегії боргового менеджменту в Україні.

5. Боргова криза, в яку потрапила Україна, є прямим наслідком невиваженої політики зовнішніх запозичень, яку з середини 2000-х років проводили уряди України з метою стимулювання споживання й отримання заради цього політичної підтримки з боку населення, а не спрямування ресурсів у сферу інвестицій та інновацій, що б формувало джерела економічного зростання і погашення боргових зобов'язань. Вказана криза визрівала в умовах невиважених бюджетних витрат та надмірних запозичень, у т.ч. зовнішніх, які не лише підтримували неефективні виробництва, але й посилювали результати неефективного господарювання монополізованих приватних структур, близьких до влади, не здійснюючи при цьому на належному рівні модернізації та оздоровлення виробництва та ігноруючи зовнішньоекономічні ризики.

Така політика не враховувала встановлені економічною наукою об'єктивні обмеження для запозичень і стала наслідком дефіциту стратегічного бачення у керівників держави та української бізнес-еліти.

5. Ефективне використання запозичених ресурсів для фінансування інвестицій (тим самим — нейтралізації ефекту витіснення) дає змогу впроваджувати структурні зміни, а з тим і стійке зростання в країні. Навпаки, нераціональність використання зовнішніх ресурсів створює такі боргові зобов'язання країни, які в майбутньому суттєво обмежують можливості держави з проведення економічної політики. Вагомість зовнішніх запозичень зростає в умовах обмеженості внутрішніх ресурсів (нестачі внутрішніх заощаджень) або більш сприятливих умов отримання ресурсів на міжнародних ринках (нижчі, порівняно з внутрішніми, зовнішні процентні ставки), хоча при цьому позичальники наражаються на ризики, пов'язані із глобальними циклічними коливаннями, раптовими змінами вартісних показників стратегічно важливих фондових товарів, валютних курсів тощо.

6. Україна обрала для себе беззмістовну «боргозалежну модель», орієнтовану на споживання. «Завдяки» такій орієнтації, Україна стала «лідером» серед європейських країн не лише за глибиною економічного падіння, але й за рівнем нарощування боргів. Тобто країна, замість пошуку внутрішніх економічних джерел, пов'язаних із стимулюванням розвитку підприємництва та інновацій, які б сприяли зростанню конкурентоспроможності, надавала перевагу борговим коштам для поточного «латання» розривів в макроекономічній і фінансовій структурі. Як наслідок, на відміну від висхідних європейських країн, яким вдалося досить швидко приборкати боргові проблеми, Україна й надалі заглиблювалась в боргове провалля.

Боргова ситуація в Україні погіршуються тим, що, незважаючи на поступове зростання обсягів, внутрішні запозичення поки що не можуть скласти альтернативи зовнішнім ресурсам. Щоб внутрішні боргові інструменти виявилися дійсно привабливими, держава має забезпечити низьку інфляцію та мінімізувати негативні девальваційні тенденції, що, з одного боку, сприятиме внутрішньому збалансуванню

і підвищенню заощаджень, з іншого — хоча б частково, зможе зменшити валютні ризики.

7. Заходи, що нині запроваджуються Урядом на шляху розв'язання боргової кризи, охоплюють стабілізацію державних фінансів через скорочення нерациональних витрат і реструктуризацію зовнішніх боргів, проведення комплексних структурних реформ для полегшення умов ведення бізнесу та стимулювання конкуренції — мають позитивну спрямованість для економіки України. Проте вони все ще є недостатньо послідовними для забезпечення стійкого розвитку країни. Пріоритети короткострокового балансування переважають над спроможністю визначати ключові напрями модернізації структури національної економіки та її нового місця в світовій економіці.

8. Наразі в сфері зовнішньої заборгованості України, не зважаючи на підтримку МФІ і найбільших розвинутих країн, а також реструктуризації певних комерційних боргів, спостерігається висока невизначеність стосовно потенціалу та динаміки зовнішніх запозичень. Можемо лише констатувати, що без повноцінної стійкої співпраці з МВФ та іншими МФІ надходження коштів в Україну неможливе, не кажучи вже про залучення приватних інвестицій. І така співпраця повинна активізуватись не лише в питаннях боргової проблематики, але й прискорення структурних трансформацій загалом.

9. Поряд із кардинальним реформуванням системи оподаткування в напрямі заохочення інвестування та інновацій, проведення реальної децентралізації державних фінансів та створення надійної фінансової бази місцевого самоврядування, стратегічно орієнтоване розв'язання проблеми зовнішніх боргів в Україні необхідно впроваджувати стратегічно орієнтовану політику розвитку сучасних галузей економіки, здатних виробляти товари з високим рівнем доданої вартості й виходити на найбільш перспективні ринки збуту. Саме це є запорукою отримання ресурсів в такому обсязі, коли проблеми зовнішніх боргів в принципі перестануть бути предметом дискусій, а перетворяться на виключно технічний інструмент стимулювання розвитку.

АНОТАЦІЯ

Олішевський О. І., «Державний борг в умовах ринкової трансформації»
кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності
072 «Фінанси, банківська справа та страхування» за магістерською програмою
«Державні та муніципальні фінанси»
Одеський національний економічний університет
м. Одеса, 2017 рік

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження є економічна природа боргових зобов'язань країни в умовах ринкової трансформації.

У роботі розглядаються теоретичні аспекти соціально-економічної природи державного боргу в умовах ринкової трансформації. Державний борг обґрунтовується як економічна категорія.

Проаналізовано вплив державного боргу на соціально-економічний стан країни. Надано оцінку ефективності управління державним боргом.

Запропоновано напрямки підвищення ефективності управління державним боргом та економіко-математична модель оптимізації державної заборгованості.

Ключові слова: державний борг, ринкова трансформація, економічний механізм, економічне зростання, ефективність управління, економіко-математична модель.

ANNOTATION

Olishevskiy O. I., «State debt in conditions of market transformation»
qualifying work for obtaining an educational master's degree in a specialty
072 «Finance, Banking and Insurance» for the master's degree program
«State and municipal finances»
Odessa National University of Economics
Odessa, 2017

Master's qualification work consists of three sections. The object of the study is the economic nature of the country's debt obligations in a market transformation.

The theoretical aspects of the socio-economic nature of public debt under conditions of market transformation are considered in the paper. State debt is justified as an economic category.

The influence of public debt on the socio-economic state of the country is analyzed. The estimation of efficiency of management of the state debt is given.

The directions of increasing the efficiency of public debt management and the economic-mathematical model of optimizing public debt are proposed.

Keywords: state debt, market transformation, economic mechanism, economic growth, efficiency of management, economic-mathematical model.